

Tendencje zmian obciążeń osób fizycznych podatkiem dochodowym

Wstęp

Podatki pojawiły się wraz z ukształtowaniem państwa jako instytucji publicznej. Podatek jest świadczeniem pieniężnym na rzecz państwa lub innej osoby publiczno-prawnej o charakterze przymusowym, powszechnym, bezwrotnym i nieodpłatnym, pobieranym na podstawie przepisów prawnych, określających warunki, wysokość oraz terminy płatności tych świadczeń. W wyniku zmian ustrojowych w Polsce, które nastąpiły pod koniec lat osiemdziesiątych, zmieniły się cele i założenia systemu podatkowego. W ślad za tym uległ zmianie jego kształt wskutek wprowadzenia jednolitego podatku dochodowego od osób prawnych, podatku od towarów i usług (VAT) oraz powszechnego podatku dochodowego od osób fizycznych.

Celem opracowania jest analiza dochodów osób fizycznych z różnych tytułów oraz określenie poziomu ich obciążeń podatkowych. Zostanie przeanalizowana liczba i struktura podatników w zależności od rodzaju składanego zeznania podatkowego PIT, wielkości dochodów oraz wykorzystanych odliczeń w zależności od grupy (skali) podatkowej.

Podstawy prawne opodatkowania osób fizycznych

Podstawowym aktem prawnym określającym zasady opodatkowania osób fizycznych jest Ustawa z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 1993 r. Nr 90, poz. 416 ze zm.). Podatnikiem podatku dochodowego jest osoba fizyczna osiągająca dochody podlegające opodatkowaniu. Nie ma przy tym znaczenia, czy pochodzą one z udziału w spółce nie będącej osobą prawną. W takich wypadkach podatnikiem nie jest spółka cywilna, jawna lub komandytowa tylko każdy ze współników. Płaci on podatek od przypadającego mu udziału w dochodzie spółki. Na identycznych zasadach

opodatkowane są dochody osób fizycznych ze wspólnej własności, wspólnego posiadania i użytkowania źródeł przychodów. Osobisty charakter podatku dochodowego powoduje, że podatnikiem jest zawsze osoba fizyczna, bez względu na rodzaj i strukturę prawno-organizacyjną działalności, która przynosi dochody objęte tym podatkiem.

Pewne odstępstwa od zasady, że każda osoba fizyczna płaci podatek od swoich dochodów, występują przy opodatkowaniu małżonków i osób samotnie wychowujących dzieci. Regułą jest, że małżonkowie podlegają odrębnemu opodatkowaniu, natomiast mogą być opodatkowani łącznie od sumy swych dochodów. Opodatkowanie łączne ma charakter preferencyjny i może być stosowane tylko wówczas, gdy małżonkowie pozostają przez cały rok podatkowy w związku małżeńskim i istnieje między nimi wspólność majątkowa. Preferencyjny charakter tego rodzaju opodatkowania widoczny jest zwłaszcza w sytuacji, gdy istnieje duża różnica wysokości dochodów małżonków. Naliczanie podatku od połowy łącznych dochodów powoduje, że można wtedy zastosować niższą stawkę podatku. Takie rozwiązanie staje się coraz bardziej powszechne wśród podatników podatku dochodowego od osób fizycznych. Zasady opodatkowania bardzo zbliżone do wyżej przedstawionych znajdują zastosowanie do dochodu osiąganego przez osoby samotnie wychowujące małoletnie dzieci. Osoby te, również po złożeniu wniosku w zeznaniu rocznym, mogą być opodatkowane tak jak w przypadku małżeństw, tzn. podatek zostanie naliczony w podwójnej wysokości podatku obliczonego od połowy dochodów.

Opodatkowaniu podatkiem dochodowym podlegają wszelkiego rodzaju dochody, z wyjątkiem dochodów zwolnionych od podatku. Dochodem jest nadwyżka sumy przychodów nad kosztami ich uzyskania. Jeżeli koszty uzyskania przychodu są wyższe od sumy przychodów, to pozostaje strata ze źródła przychodu. Ogólną definicję przychodu zawarł ustawodawca w art. 9 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Przychodami są, zgodnie z tym artykułem, otrzymane lub postawione do dyspozycji podatnika w roku kalendarzowym pieniądze i wartości pieniężne oraz wartości otrzymanych świadczeń w naturze i innych nieodpłatnych świadczeń. Przedstawiona w tym artykule definicja przychodów ma charakter ogólny i nie w pełni znajduje zastosowanie do przychodów z tytułu działalności gospodarczej, działań specjalnych produkcji rolnej, z kapitałów pieniężnych, z bezpłatnie udostępnionych nieruchomości, z praw majątkowych, ze sprzedaży nieruchomości i praw majątkowych, ze źródeł nieujawnionych i przychodów podlegających opodatkowaniu podatkiem od towarów i usług. Przychody z tych źródeł są szczegółowo zdefiniowane w art. 14–19 i 20 ust. 3 ustawy.

Podatnik osiągający przychody z określonego źródła ponosi z reguły różnorakie wydatki, związane bezpośrednio i pośrednio z funkcjonowaniem tego źródła. Wydatki te stanowią koszt uzyskania przychodu – zgodnie z art. 22 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych – gdy spełniają dwa warunki, mianowicie: celem ich poniesienia jest osiąganie przychodu oraz nie są one wymienione w art. 23 ustawy jako koszty, których nie uważa się za koszty uzyskania przychodu. W artykule tym wymienionych jest 58 rodzajów wydatków, które, mimo że są bezpośrednio związane z prowadzoną działalnością przynoszącą przychód, nie mogą być uznane za koszty uzyskania przychodu. Poza kosztami rzeczywiście ponoszonymi, które podatnik może potrącić od przychodu, w ustawie o podatku dochodowym zostały określone (w stosunku do niektórych źródeł przychodów) tzw. koszty zryczałtowane. Przybierają one postać określonego procentowo wskaźnika odnoszonego do przychodu uzyskiwanego z danego źródła.

Podstawą opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych jest dochód, rozumiany jako różnica między przychodami ze źródła przychodów i kosztami ich uzyskania. Wyjątkiem od reguły są zryczałtowane formy opodatkowania, gdzie podstawą obliczania podatku jest przychód. Podatek dochodowy od osób fizycznych zmniejsza się, jeżeli w roku podatkowym podatnik między innymi:

- poniósł wydatki na własne potrzeby mieszkaniowe, przeznaczone m.in. na: zakup gruntu lub odpłatne przeniesienie prawa wieczystego użytkowania gruntu pod budowę budynku mieszkalnego, budowę budynku mieszkalnego, wkład budowlany lub mieszkaniowy do spółdzielni mieszkaniowej, remont i modernizację budynku mieszkalnego;
- systematycznie gromadził oszczędności, wyłącznie na jednym rachunku oszczędnościowo-kredytowym i w jednym banku prowadzącym kasę mieszkaniową;
- poniósł wydatki m.in. na:
 - zakup przyrządów i pomocy naukowych, programów komputerowych oraz wydawnictw fachowych bezpośrednio związanych z wykonywanym zawodem;
 - odpłatne świadczenia zdrowotne, wymienione w przepisach o zakładach opieki zdrowotnej;
 - odpłatne doksztalcanie i doskonalenie zawodowe podatnika;
 - odpłatne kształcenie w szkołach wyższych w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym;

- odpłatne kształcenie dzieci własnych i przysposobionych w podstawowych, zawodowych i średnich szkołach niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych;
- przekazał darowiznę na cele naukowe, naukowo-techniczne, oświatowe, oświatowo-wychowawcze, kulturalne, ochrony zdrowia i pomocy społecznej oraz rehabilitacji zawodowej i społecznej inwalidów, a także na wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie budowy dróg i sieci telekomunikacyjnej na wsi oraz zaopatrzenia wsi w wodę – do wysokości 15% dochodu;
- przekazał darowiznę na cele kultu religijnego i na działalność charytatywno-opiekuńczą, bezpieczeństwa publicznego, obrony narodowej, ochrony środowiska, dobroczynne, a także na cele związane z budownictwem mieszkaniowym dla samorządu i na budowę strażnic jednostek ochrony przeciwpożarowej – do wysokości nie przekraczającej 10% dochodu;
- poniósł wydatki na składki na ubezpieczenie emerytalne, rentowe, chorobowe oraz wypadkowe lub zostały one potrącone przez płatnika, jeżeli nie zostały zaliczone do kosztów uzyskania przychodów;
- poniósł wydatki z tytułu rent i innych trwałych ciężarów opartych na tytule prawnym, nie stanowiących kosztów uzyskania przychodów, oraz alimentów, z wyjątkiem alimentów na rzecz dzieci w wysokości ustalonej w wyroku alimentacyjnym.

Podstawowe znaczenie w konstrukcji podatku mają stawki zawarte w skali podatkowej. Mają one charakter progresywny, kwotowo-procentowy¹.

Analiza obciążeń podatkowych osób fizycznych

W tabeli 1 przedstawiono wielkość, strukturę i dynamikę zmian poziomu dochodów według źródeł w latach 1996–1998. W analizowanym okresie w strukturze dochodów dominowały wynagrodzenia ze stosunku pracy, służbowego i spółdzielczego. Ich udział w dochodach ogółem zmniejszył się nieznacznie, z 53,0% w 1996 roku do 52,1% w 1998 roku. Wartościowo ta grupa dochodów zwiększyła się natomiast z 97 671 mln zł do 138 151 mln zł w 1998 roku, tj.

¹W 2000 roku obowiązują następujące stawki i stopy podatku dochodowego od osób fizycznych: kwota wolna od podatku 2295,79 zł; do – 32736 zł – 19% podstawy obliczania minus kwota 436,20 zł; między 32736 zł a 65472 zł – 5783,64 zł + 30% nadwyżki ponad 32736 zł; ponad 65472 zł – 15604,44 zł + 40% nadwyżki ponad 65472 zł.

Źródło: Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 listopada 1999 r. w sprawie skali podatku dochodowego oraz wysokości kwoty przychodu podlegającego opodatkowaniu zryczałtowanemu, Dz.U. Nr 95, poz. 1105.

o 41,4%. Dochody z tytułu emerytur i rent krajowych i zagranicznych wynosiły w 1996 roku 55 866 mln zł i zwiększyły się w 1998 roku o 20 007 mln zł, tj. o 35,8%. Ich udział w przychodach ogółem zmniejszył się natomiast nieznacznie, z 30,3% w 1996 roku do 28,7% w 1998 roku. Uwagę zwraca wzrost poziomu dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej i wolnych zawodów. Jest to spowodowane większą możliwością rozwijania działalności prywatnej (np. prywatne gabinety lekarskie). Charakteryzowały się one bowiem największą dynamiką wzrostu (o 94,2%), z jednoczesnym zwiększeniem udziału w dochodach ogółem z 9,9% w 1996 roku do 13,3% w 1998 roku. Jednocześnie zauważalne jest zmniejszenie poziomu dochodów z tytułu zasiłków wypłacanych przez organy zatrudnienia, których poziom zmniejszył się z 3824 mln zł do 2328 mln zł w 1998 roku, tj. o 39,1%. Świadczy to o zmniejszeniu poziomu środków budżetowych przeznaczanych na te cele w ujęciu nominalnym. W ujęciu realnym spadek wielkości tych środków jest jeszcze wyższy. Pozostałe źródła dochodów stanowiły niewielki udział w strukturze dochodów ogółem ludności. Można zatem stwierdzić, że zasadnicze źródła dochodów ludności na przestrzeni analizowanych lat nie ulegały istotnym zmianom.

W tabeli 2 przedstawiono liczbę i strukturę podatników podatku dochodowego od osób fizycznych. W analizowanym okresie ich liczba zwiększyła się nieznacznie, z 24 226 tys. osób w 1996 roku do 25 094 tys. osób w 1998 roku, tj. o 3,6%. Dominowali podatnicy rozliczający się ze współmałżonkami, bowiem ich udział w strukturze podatników ogółem zwiększył się z 35,3% w 1996 roku do 38,3% w 1998 roku. Jednocześnie ich liczba zwiększyła się o 1050 tys. osób, tj. o 12,3%. Jest to efektem coraz większej świadomości podatników o korzyściach wynikających ze wspólnego opodatkowania małżonków. Liczba osób rozliczanych przez płatnika i rozliczających się pojedynczo była zbliżona. Liczba pierwszej grupy podatników zmniejszyła się z 7504 tys. osób w 1996 roku do 7254 tys. osób w 1998 roku, tj. o 3,3%. Jednocześnie zaznaczył się nieznaczny spadek udziału tej grupy podatników do 28,9% w 1998 roku. Natomiast liczba podatników rozliczających się samodzielnie uległa niewielkiemu zwiększeniu (o 0,6%), przy zbliżonym, nieco niższym udziale w strukturze podatników, niż w przypadku osób rozliczanych przez płatnika. Udział podatników opłacających podatek w formie ryczałtu, jak i osób samotnie wychowujących dzieci był nieznaczny (w granicach 2–3%).

Tabela 1

Poziom i struktura dochodów według źródeł

Źródła przychodów	Lata						Różnica 1998- -1996 mln zł	1998/ /1996 (%)
	1996		1997		1998			
	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%		
Pozarolnicza działalność go- spodarcza i wolne zawody	18177	9,9	26508	11,8	35299	13,3	+17122	194,2
Wynagrodzenia ze stosunku: pracy, służbo- wego, spół- dzielczego	97671	53,0	117657	52,5	138151	52,1	+40480	141,4
Dniówki obra- chunkowe	111	0,1	117	0,1	97	0,0	-14	87,4
Emerytury i renty krajowe i zagra- niczne	55866	30,3	66599	29,7	75873	28,7	+20007	135,8
Samodzielna działalność wy- mieniona w art. 13 pkt 2-8 ustawy	5637	3,1	6386	2,9	8028	3,0	+2391	142,4
Działy specjalne produkcji rolnej	81	0,0	70	0,0	68	0,0	-13	84,0
Zasiłki pieniężne z ubezpieczenia społecznego wypłacane przez organy rentowe	1014	0,6	862	0,4	1293	0,5	+279	127,5
Zasiłki wypłaca- ne przez organy zatrudnienia	3824	2,1	3168	1,4	2328	0,9	-1496	60,9
Najem lub dzier- żawa	592	0,3	819	0,4	1226	0,5	+634	207,1
Prawa majątko- we	565	0,3	537	0,2	847	0,3	+282	149,9
Sprzedaż lub zamiana rzeczy	43	0,0	108	0,0	59	0,0	+16	137,2
Inne źródła	627	0,3	1237	0,6	1856	0,7	+1229	296,0
Razem	184208	100,0	224068	100,0	265125	100,0	+80917	143,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Tabela 2

Liczba i struktura podatników podatku dochodowego od osób fizycznych

Rodzaj podatnika	Lata						Różnica 1998– 1996 w tys.	Dyna- mika 1998/ /1996 (%)
	1996		1997		1998			
	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%		
Podatnicy opła- cający podatek w formie ryczałtu	771	3,2	729	3,0	735	2,9	-36	95,3
Rozliczeni przez płatnika	7504	31,0	7443	30,7	7254	28,9	-250	96,7
Podatnicy rozli- czający się poje- dynczo	6959	28,7	6317	26,1	7000	27,9	+41	100,6
Podatnicy rozli- czający się ze współmałżonkami	8554	35,3	9198	38,0	9604	38,3	+1050	112,3
Osoby samotnie wychowujące dzieci	438	1,8	539	2,2	501	2,0	+63	114,4
Razem	24226	100,0	24226	100,0	25094	100,0	+868	103,6

Źródło: Jak w tabeli 1.

Zeznanie roczne na jednym z sześciu formularzy PIT o dochodzie osiągniętym w danym roku muszą złożyć wszystkie osoby, które uzyskały dochody podlegające opodatkowaniu na podstawie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, jeżeli rocznego obliczenia podatku nie dokonał za nie płatnik. Łączna liczba podatników rozliczających się z urzędem skarbowym, którzy złożyli formularz PIT, zwiększyła się z 15 950 tys. osób w 1996 roku do 16 605 tys. osób w 1998 roku, tj. o 4,1% (tab. 3). W strukturze podatników dominowały osoby składające PIT-31, których udział wśród osób składających formularz PIT zwiększył się z 43,4% w 1996 roku do 49,7% w 1997 roku i 49,3% w 1998 roku. Również liczba osób rozliczających się z wykorzystaniem formularza PIT-31 zwiększyła się z 6929 tys. do 8187 tys. osób w 1998 roku, tj. o 18,2%. Największe zmiany były widoczne jednak w przypadku formularzy PIT-30 i PIT-32. Liczba osób, które złożyły formularz PIT-30 zwiększyła się o 44,6%, z 4094 tys. osób w 1996 roku do 5921 tys. osób w 1998 roku.

Tabela 3

Liczba i struktura podatników rozliczających się w urzędach skarbowych według rodzajów zeznań

Rodzaj PIT ²	Lata						Różnica 1998-1996 w tys.	Dynamika 1998/1996 (%)
	1996		1997		1998			
	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%		
PIT-30	4094	25,7	5795	36,1	5921	35,7	+1827	144,6
PIT-31	6929	43,4	7981	49,7	8187	49,3	+1258	118,2
PIT-32	2865	18,0	522	3,3	578	3,5	-2287	20,2
PIT-33	1624	10,2	1217	7,6	1417	8,5	-207	87,3
PIT-34	438	2,7	468	2,9	430	2,6	-8	98,0
PIT-35	-	-	71	0,4	72	0,4	+72	-
Razem	15950	100,0	16054	100,0	16605	100,0	+655	104,1

Źródło: Jak w tabeli 1.

Jednocześnie nastąpił wzrost udziału tej grupy osób w strukturze podatników składających formularze PIT do 35,7% w 1998 roku. Odwrotne tendencje wystąpiły w przypadku liczby osób składających formularz PIT-32, bowiem udział tej grupy osób w strukturze podatników zmniejszył się z 18,0% w 1996 roku do 3,5% w 1998 roku.

W tabeli 4 przedstawiono liczbę i strukturę podatników według dochodów określonych przez skale podatkowe. Można stwierdzić, że zdecydowanie dominują w strukturze osoby mieszczące się w I skali podatkowej. Liczba tych podatników zwiększyła się z 21 867 tys. osób w 1996 roku do 22 617 tys. osób w 1998 roku, tj. o 3,4% (o 750 tys. osób). Jednocześnie nastąpił wzrost udziału tej grupy podatników w ich ogólnej liczbie z 93,3% do 95,0% w 1998 roku.

²PIT-30 jest przeznaczony dla podatników rozliczających swoje dochody indywidualnie, nie prowadzących działalności gospodarczej;

PIT-31 jest przeznaczony dla małżonków, od przychodów których poboru zaliczek na podatek dochodowy w trakcie roku dokonywali wyłącznie płatnicy;

PIT-32 jest przeznaczony dla podatników rozliczających swoje dochody indywidualnie, prowadzących działalność gospodarczą;

PIT-33 jest przeznaczony dla małżonków, z których przynajmniej jeden był obowiązany do samodzielnego rozliczania zaliczek w trakcie roku podatkowego (składał deklaracje PIT-5, PIT-51, PIT-52);

PIT-34 jest przeznaczony dla podatników rozliczających swoje dochody w sposób przewidziany dla osób samotnie wychowujących dzieci, nie prowadzących działalności gospodarczej;

PIT-35 jest przeznaczony dla podatników rozliczających swoje dochody w sposób przewidziany dla osób samotnie wychowujących dzieci, prowadzących działalność gospodarczą.

Udział podatników z II grupy podatkowej zmniejszył się natomiast z 5,5% do 3,8% w 1998 roku, a ich liczba zmniejszyła się o 389 tys. osób (o 30,3%). Główną przyczyną wzrostu liczby podatników w I skali podatkowej jest ucieczka przed płaceniem wysokich podatków, co przyczynia się do spadku liczby osób w II skali. Drugorzędną przyczyną jest zmiana z roku na rok przedziału dochodów. Natomiast wysokie stopy procentowe skal podatków sprawiają, że grupy zamożniejsze korzystają w większym stopniu z ulg. Uruchamiają oni zatem zespół działań zmierzających do mniej lub bardziej legalnego uchylania się od płacenia wysokich podatków. Skutki redystrybucyjne takiego systemu mogą jaskrawo odbiegać od deklarowanych. Bogatsi, dzięki lepszymu dostępowi do ulg i doradców podatkowych, mogą zapłacić relatywnie mało podatku, mniej niż osoby biedniejsze. Udział osób mieszczących się w III skali podatkowej wynosił około 1,2%, a ich liczba zwiększyła się w 1998 roku do 284 tys. osób.

Tabela 4

Liczba podatników według wysokości uzyskanych dochodów (skal podatkowych)

Skala podatkowa ³	Lata						Różnica 1998–1996 w tys.	Dynamika 1998/1996 (%)
	1996		1997		1998			
	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%		
I	21867	93,3	22211	94,6	22617	95,0	+750	103,4
II	1286	5,5	1038	4,4	897	3,8	-389	69,7
III	275	1,2	237	1,0	284	1,2	+9	103,3
Razem	23428	100,0	23486	100,0	23798	100,0	+370	101,6

Źródło: Jak w tabeli 1.

³W latach 1996–1998 obowiązywały następujące stawki i stopy podatku dochodowego od osób fizycznych:

- rok 1996: kwota wolna od podatku – 1040 zł; do 16380 zł – 21% podstawy obliczenia minus kwota 218,40 zł; między 16380 zł a 32760 zł – 3221,40 zł + 33% ponad 16380 zł; ponad 32760 zł – 8626,80 zł + 45% nadwyżki ponad 32760 zł;
- rok 1997: kwota wolna od podatku – 1391,00 zł; do 20868 zł – 20% podstawy obliczenia minus kwota 278,20 zł; między 20868 zł a 41736 zł – 3895,40 zł + 31% nadwyżki ponad 20868 zł; ponad 41736 zł – 10364,48 zł + 43% nadwyżki ponad 41736 zł;
- rok 1998: kwota wolna od podatku – 1771,58 zł; do 25252 zł – 19% podstawy obliczenia minus kwota 336,60 zł; między 25252 zł a 50504 zł – 4461,28 zł + 30% ponad 25252 zł; ponad 50504 zł – 12036,88 zł + 40% nadwyżki ponad 50504 zł.

Odliczenia są jedną z najczęściej stosowanych możliwości zmniejszenia podatków. Ogólna liczba podatników korzystających z odliczeń zmniejszyła się z 11 445 tys. osób w 1996 roku do 9044 tys. osób w 1998 roku, tj. o 21% (tab. 5). Zależności w tym zakresie są zbliżone do liczby podatników mieszczących się w poszczególnych przedziałach podatkowych. Dominujący udział osób z I skali podatkowej wynika z największej ich liczby w stosunku do całej zbiorowości osób płacących podatki. Osoby z I skali podatkowej w strukturze podatników ogółem korzystających z odliczeń w 1998 roku stanowiły 89,0%. Największy spadek liczby osób korzystających z odliczeń wystąpił wśród podatników z II skali podatkowej (o 38,2%). Spadek liczby osób korzystających z odliczeń z punktu widzenia budżetu państwa jest korzystny, natomiast świadczy jednocześnie o ubożeniu społeczeństwa. Aby skorzystać bowiem z odliczeń od dochodu lub podatku, należy najpierw określoną kwotę pieniędzy wydać na ww. cele.

Tabela 5

Liczba i struktura podatników korzystających z odliczeń

Skala podatkowa	Lata						Różnica 1998–1996	Dynamika 1998/1996 (%)
	1996		1997		1998			
	liczba	%	liczba	%	liczba	%		
I	9987	87,3	8607	89,1	8051	89,0	-1936	80,6
II	1187	10,4	839	8,7	734	8,1	-453	61,8
III	271	2,3	212	2,2	259	2,9	-12	95,6
Razem	11445	100,0	9658	100,0	9044	100,0	-2401	79,0

Źródło: Jak w tabeli 1.

Na podstawie zestawienia liczby podatników z danej grupy podatkowej z ich liczbą korzystającą z odliczeń można stwierdzić, że w analizowanym okresie udział osób korzystających z odliczeń zmniejszył się z 48,9% w 1996 roku do 38,0% w 1998 roku (tab. 6). Najwyższym stopniem korzystania z ulg charakteryzowały się osoby z III grupy podatkowej. W 1996 roku 98,5% podatników z tej grupy podatkowej korzystało z ulg, a w 1998 roku wskaźnik ten zmniejszył się do 91,2%. Również podatnicy z II grupy podatkowej w dużym stopniu korzystali z ulg (w 1998 roku 81,8%). Natomiast osoby mieszczące się w I skali podatkowej w najmniejszym stopniu korzystały z systemu ulg. Wskaźnik ten bowiem zmniejszył się z 45,7% w 1996 roku do 35,6% w 1998 roku. Niskie dochody umożliwiają w bardzo ograniczonym zakresie korzystanie z ulg największych (np. budowlanej). Państwo dając określone ulgi podatkowe nie kieruje się chęcią zmniejszenia podatnikom wymiaru podatku

(od tego jest skala), lecz skłania ich w ten sposób do ponoszenia określonego rodzaju wydatków, w celu pobudzenia rozwoju pewnych gałęzi (np. budownictwo mieszkaniowe) albo zachowań podatników (zachęcając np. do dokształcania zawodowego). Tymczasem rozbudowany system ulg rzadko przybliży do pożądaných celów, służy bowiem głównie do obniżenia wysokich podatków. Corocznie na skutek odliczeń budżet uzyskuje coraz mniejsze wpływy.

Tabela 6

Stopień korzystania przez podatników z odliczeń

Skala podatkowa	Lata								
	1996		1997		1998				
	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%	liczba w tys.	%			
I	podatnicy ogółem	21867	100,0	podatnicy ogółem	22211	100,0	podatnicy ogółem	22617	100,0
	odlicz.	9987	45,7	odlicz.	8607	38,8	odlicz.	8051	35,6
II	podatnicy ogółem	1286	100,0	podatnicy ogółem	1038	100,0	podatnicy ogółem	897	100,0
	odlicz.	1187	92,3	odlicz.	839	80,8	odlicz.	734	81,8
III	podatnicy ogółem	275	100,0	podatnicy ogółem	237	100,0	podatnicy ogółem	284	100,0
	odlicz.	271	98,5	odlicz.	212	89,5	odlicz.	259	91,2
Razem	podatnicy ogółem	23428	100,0	podatnicy ogółem	23486	100,0	podatnicy ogółem	23798	100,0
	odlicz.	11445	48,9	odlicz.	9658	41,1	odlicz.	9044	38,0

Źródło: Jak w tabeli 1.

W zakresie dochodów podatników można stwierdzić, że w latach 1996–1998 zwiększyły się one o 43,9%. W ich strukturze dominowały osoby z I grupy podatkowej, których udział w dochodach ogółem kształtował się w latach 1996–1998 na poziomie około 76% (tab. 7). Natomiast udział podatników z II grupy podatkowej zmniejszył się w analizowanym okresie do 11,1% w 1998 roku, a podatników z III grupy podatkowej zwiększył się w tym roku do 13,3%. Jednocześnie poziom dochodów osób z III grupy podatkowej zwiększył się o 89,0%.

Tabela 7
Dochody podatników w latach 1996–1998

Skala podatkowa	Lata						Różnica 1998–1996 mln zł	Dynamika 1998/1996 (%)
	1996		1997		1998			
	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%		
I	138619	75,3	171772	76,7	200480	75,6	+61861	144,6
II	26937	14,6	27742	12,4	29434	11,1	+2497	109,3
III	18653	10,1	24554	10,9	35252	13,3	+16599	189,0
Razem	184209	100,0	224068	100,0	265166	100,0	+80957	143,9

Źródło: Jak w tabeli 1.

W zakresie struktury odliczeń od dochodu udział podatników z I grupy podatkowej zmniejszył się z 60,5% w 1996 roku do 47,1% w 1998 roku (tab. 8). Zbliżona tendencja wystąpiła w przypadku II grupy podatkowej. Natomiast udział III grupy podatkowej w dochodach ogółem zwiększył się z 17,9% do 36,0%. Należy jednak stwierdzić, że ogólna wartość odliczeń zmniejszyła się o 67,8%. Największy spadek poziomu odliczeń wystąpił w I i II grupie podatkowej (o około 75%), natomiast w przypadku III grupy podatkowej o 35,1%.

Tabela 8
Odliczenia od dochodu w latach 1996–1998

Skala podatkowa	Lata						Różnica 1998–1996 –1996	Dynamika 1998/1996 (%)
	1996		1997		1998			
	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%		
I	17000	60,5	3136	48,9	4263	47,1	–12737	25,1
II	6067	21,6	1190	18,5	1528	16,9	–4539	25,2
III	5026	17,9	2089	32,6	3263	36,0	–1763	64,9
Razem	28093	100,0	6415	100,0	9054	100,0	–19039	32,2

Źródło: Jak w tabeli 1.

Określając udział odliczeń w poziomie uzyskanych dochodów należy stwierdzić, że w pierwszej skali podatkowej relacja ta zmniejszyła się z 12,3% w 1996 roku do 2,1% w 1998 roku (tab. 9). Podobna tendencja wystąpiła w przypadku podatników z II i III grupy podatkowej. Zauważalny spadek udziału odliczeń w stosunku do dochodu, zwłaszcza w 1998 roku, może wynikać z wyczerpania możliwości odliczeń z tytułu tzw. dużych ulg. Natomiast

waga pozostałych ulg maleje w stosunku do uzyskiwanych dochodów. Nadal jednak osoby o najwyższych dochodach w większym stopniu korzystają z ulg podatkowych, bowiem relacja odliczeń w stosunku do dochodów ogółem była w tej grupie podatkowej najwyższa (9,3%), podczas gdy w I grupie podatkowej wynosiła jedynie 2,1%.

Tabela 9
Stopień korzystania z odliczeń od dochodów

Skala podatkowa	Lata					
	1996		1997		1998	
	tys. zł	%	tys. zł	%	tys. zł	%
I	dochód		dochód		dochód	
	ogółem 138619	100,0	ogółem 171772	100,0	ogółem 200480	100,0
	odlicz. 17000	12,3	odlicz. 3136	1,8	odlicz. 4263	2,1
II	dochód		dochód		dochód	
	ogółem 26937	100,0	ogółem 27742	100,0	ogółem 29434	100,0
	odlicz. 6067	22,5	odlicz. 1190	4,3	odlicz. 1528	5,2
III	dochód		dochód		dochód	
	ogółem 8653	100,0	ogółem 24554	100,0	ogółem 35252	100,0
	odlicz. 5026	26,9	odlicz. 2089	8,5	odlicz. 3263	9,3
Razem	dochód		dochód		dochód	
	ogółem 184209	100,0	ogółem 224068	100,0	ogółem 265166	100,0
	odlicz. 28093	15,3	odlicz. 6415	2,9	odlicz. 9054	3,4

Źródło: Jak w tabeli 1.

Od 1 stycznia 1997 roku w polskim systemie podatkowym nastąpiła zmiana dokonana Ustawą z dnia 21 listopada 1996 roku o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. Nr 137, poz. 638). Ten akt prawny podzielił ulgi na dwie zasadnicze części: mające wpływ tylko na wysokość podatku oraz mające wpływ zarówno na wysokość podatku, jak i podstawę opodatkowania. W tabeli 10 zostały przedstawione odliczenia od podatku w latach 1997–1998. W strukturze odliczeń ogółem od podatku dominowały odliczenia w I grupie podatkowej (64,0% w strukturze odliczeń w 1998 roku). Zarówno w I, jak i w II grupie podatkowej nastąpił spadek poziomu odliczeń od podatku. Natomiast w przypadku III grupy podatkowej nastąpił wzrost odliczeń od podatku o 76,3%, co potwierdza fakt korzystania w większym stopniu z odliczeń przez tę grupę podatkową.

Tabela 10
Odliczenia od podatku w latach 1997–1998

Skala podatkowa	Lata				Różnica 1998– –1997	Dynamika 1998/1997 (%)
	1997		1998			
	tys. zł	%	tys. zł	%		
I	1942	68,8	1894	64,0	–48	97,5
II	564	20,0	508	17,2	–56	90,1
III	317	11,2	559	18,8	+242	176,3
Razem	2823	100,0	2961	100,0	+138	104,9

Źródło: Jak w tabeli 1.

Wśród odliczeń największą pozycję stanowią ulgi mieszkaniowe, np. w 1997 roku wyniosły one 2448 mln zł. Ubytki dochodów podatkowych z tytułu ulg muszą być pokrywane przez innych ludzi wysokimi ogólnymi stawkami podatkowymi. Z danych Ministerstwa Finansów wynika, że w Polsce w 1996 roku osoby najuboższe, których łączny dochód roczny nie przekroczył 5 tys. zł, płaciły podatek wyższy niż faktyczne obciążenie dla wszystkich przedziałów dochodowych.

Podsumowanie i wnioski końcowe

W opracowaniu przeprowadzono analizę obciążeń podatkowych z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych. Przeanalizowano liczbę i strukturę podatników w zależności od rodzaju składanego zeznania podatkowego PIT, wielkości dochodów oraz stopnia korzystania z możliwości odliczeń od dochodu (podatku) w zależności od grupy (skali) podatkowej. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski końcowe:

1. W latach 1996–1998 w strukturze dochodów osób fizycznych dominowały wynagrodzenia ze stosunku pracy, służbowego i spółdzielczego. Ich udział w dochodach ogółem zmniejszył się nieznacznie i w 1998 roku wynosił 52,1%. Również wysokim udziałem charakteryzowały się dochody z tytułu emerytur i rent krajowych i zagranicznych (28,7% w 1998 roku).
2. W analizowanym okresie liczba podatników podatku dochodowego zwiększyła się nieznacznie, tj. z 24 226 tys. osób w 1996 roku do 25 094 tys. osób w 1998 roku. W grupie podatników dominowali podatnicy rozliczający się ze współmałżonkami, bowiem ich udział w strukturze podatników ogółem zwiększył się do 38,3% w 1998 roku. Jednocześnie ich liczba

zwiększyła się o 1050 tys. osób, tj. o 12,3%. Jest to efektem coraz większej świadomości podatników o korzyściach wynikających ze wspólnego opodatkowania małżonków.

3. Łączna liczba podatników rozliczających się z urzędem skarbowym, którzy złożyli formularz PIT, zwiększyła się z 15 950 tys. osób w 1996 roku do 16 605 tys. osób w 1998 roku, tj. o 4,1%. W strukturze podatników dominowały osoby składające PIT-31, których udział wśród osób składających formularz PIT zwiększył się do 49,3% w 1998 roku.
4. Udział osób korzystających z odliczeń wśród podatników ogółem zmniejszył się z 48,9% w 1996 roku do 38,0% w 1998 roku. Najwyższym stopniem korzystania z ulg charakteryzowały się osoby z III grupy podatkowej. W 1996 roku 98,5% podatników z tej grupy podatkowej korzystało z ulg, a w 1998 roku wskaźnik ten zmniejszył się nieznacznie, do 91,2%. Również podatnicy z II grupy podatkowej w dużym stopniu korzystali z ulg (w 1998 roku 81,8%). W przypadku osób z I skali podatkowej wskaźnik ten zmniejszył się z 45,7% w 1996 roku do 35,6% w 1998 roku. Niskie dochody uniemożliwiają bowiem w dużym zakresie korzystanie z ulg największych (np. budowlanej).
5. Udział odliczeń w poziomie uzyskanych dochodów w I skali podatkowej zmniejszył się z 12,3% w 1996 roku do 2,1% w 1998 roku. Podobna tendencja wystąpiła w przypadku podatników z II i III grupy podatkowej. Zauważalny spadek udziału odliczeń w stosunku do dochodu, zwłaszcza w 1998 roku, może wynikać z wyczerpania możliwości odliczeń z tytułu tzw. dużych ulg. Osoby o najwyższych dochodach w większym stopniu korzystają z ulg podatkowych, bowiem relacja odliczeń w stosunku do dochodów ogółem była w tej grupie podatkowej najwyższa (9,3%), podczas gdy w I grupie podatkowej wynosiła jedynie 2,1%.

Literatura

Biała Księga Podatkowa. Ministerstwo Finansów, 1998.

GLUCHOWSKI J., 1998: Polskie prawo podatkowe. PWN, Warszawa.

MODZELEWSKI W., 1998: Wstęp do polskiego prawa podatkowego. PWN, Warszawa.

TRATKIEWICZ T., 2000: Podatki 2000. Vademecum podatnika. Difin, Warszawa.

Podatki 2000. Kompletny zbiór aktualnych przepisów. Stan prawny na 1 stycznia 2000 r. INFOR, Warszawa.

Tendencies for Income Tax Burden on Individuals

Abstract

The paper provides an analysis of the tax burdens on individuals upon whom the personal income tax is levied. Author determined the number of taxpayers and their structure by: (i) the income level, (ii) the form of tax declaration – PIT, (iii) the scale of income (tax) exemptions practised according to tax groups.

The findings of the analysis show that over the 1996-1998 period, in the total incomes of the individuals the largest portion constituted wages and salaries for work performed on the basis of employment and service contracts as well as remuneration in co-operatives (52.1% in 1998). The number of people paying income tax reached ca. 25 094 thousands persons in 1998. The persons who declared their incomes and taxes together with spouses dominated in the entire group of taxpayers.

The total number of taxpayers settled up with tax offices who submitted PIT forms has increased to ca. 16 605 thousands persons in 1998. In that year, the persons submitting PIT-31 forms represented the largest percentage of total taxpayers. The share of these benefited from tax reductions has fallen from 48.9 per cent in 1996 to 38.0 per cent in 1998. The tax reductions were most common used by the taxpayers classified into 3rd tax group (91,2 per cent of taxpayers in 1998), when for 1st tax group this fraction was only 35,6 per cent. In 1998, the tax deductions were amounted to 2.1 per cent of income in the case of 1st tax group, whereas they constituted 9.3 per cent respectively in the case of 3rd tax group.